

WALKÓ ÁDÁM

A posztmodern horvát irodalom krónikái a Dráva hullámain

A MELANKÓLIA KRÓNIKÁJA – POSZTMODERN HORVÁT KÖLTŐK ANTOLOGIÁJA
ÉS A DRÁVA CSAK FOLYT – SZLAVÓNIAI HORVÁT RÖVIDPRÓZÁK

Ha egy szerkesztő kortárs (posztmodern) horvát irodalmi antológia összeállítására vállalkozik manapság Magyarországon, akkor tévedhetetlenül kincsesbányára bukkan. Ugyanis fájdalmasan elhanyagolt és feltűnően feltérképezetlen része ez a horvát irodalomnak az egyébként széles látókörű és tájékozott magyar kultúrközegben. Az első, bemutatkozó válogatáskötet 2002-ben(!) Szegeden jelent meg, amikor Virág Zoltán szerkesztésében a *Magánszférák reinkarnációja* című válogatás a zágrábi *Quorum* folyóirat köré csoportosuló írók líráját tárta elénk. A hazai kritikusok/irodalmárok és olvasók körében viszont különösebb visszhang nélkül maradt, és féltő volt, hogy a horvát posztmodern líra a feledés homályába vész Magyarországon. Mindenképpen biztatónak számít tehát két újabb antológia megjelenése, melyeket a Jelenkor Alapítvány gondozásának köszönhet az irodalmat szerető és értő közönség: a 2003-ban kiadott *A melankólia krónikája – Posztmodern horvát költők antológiája*, 2005-ben pedig a szlavóniai horvát rövidprózát bemutató *És a Dráva csak folyt* című kötet.

A két antológia a Pécs és Eszék között létrehozott *Project Baranya & Slavonija* elnevezésű regionális együttműködés keretében születhetett meg, és a magyar–horvát kulturális kapcsolatok összességét tekintve is – sajnálatos módon – ritkaságszámba megy egy ilyen sikeres és hatékony kezdeményezés. A két város számtalan szállal kapcsolódik egymáshoz és a hagyományosan jó viszony az élet szinte minden területén megmutatkozik, de a projekt létrehozói, Ágoston Zoltán és Medve Zoltán magyar részről, illetve Helena Sablić Tomić és Goran Rem az eszéki Josip Juraj Strossmayer Tudományegyetemről, még ebben a barátságos légkörben is modellértékű koncepciót dolgoztak ki. „Orientáló pont” ez a magyarországi kroatisztika számára, de a magyar irodalmi (köz)élet egészét tekintve is kiemelkedő jelentőségű, mivel a *Project Baranya & Slavonija* Horvátországban is fontos eredményt ért el: *Valoviti Balaton* (A hullámozó Balaton) címmel megjelent a kortárs magyar novellát ismertető válogatás, Ágoston Zoltán szerkesztésében és előszavával, Bodor Ádámtól Garaczi Lászlóig¹ terjedően. Pécsen, Eszéken és Baján mindkét kötetet bemutat-

¹ A válogatás tizenegy író novelláit, kisprózáit öleli fel: Bodor Ádám, Parti Nagy Lajos, Tolnai Ottó, Takács Zsuzsa, Nádas Péter, Esterházy Péter, Darvasi László, Márton László, Láng Zsolt, Kőrösi Zoltán, Tóth Krisztina, Garaczi László, Németh Gábor és Grecsó Krisztián. Az írásokat Kristina Peternai fordította, Ágoston Zoltán bevezőjével együtt.

ták, *A melankólia krónikáját* Budapesten is. Pécs és Eszék közös kiadványaihoz tartozik még az Ágoston Zoltán szerkesztésében *Jelencore* címmel megjelent a magyar kortárs költészetet (Faludy Györgytől Kukorelly Endréig)² Horvátországban első alkalommal reprezentáló válogatás. Jól érzékelteti a magyar kortárs irodalom iránti felfokozott igényt az utóbbi években, hogy a Zágrábi Nemzetközi Könyvvásáron, a *Melankólia Krónikája* és a *Jelencore* bemutatóján Bertók László Tolnai Ottó, Parti Nagy Lajos és Kukorelly Endre, illetve Sanja Pilić és Ivan Hereceg olvastak fel a kötetekből, nagy tetszést és visszhangot keltve, valamint a tény, hogy 2005-ben jelent meg Franciska Ćurković Major szerkesztésében és előszavával a *Nova mađarska drama* (Kortárs magyar dráma) antológia, öt kortárs drámával egészítve ki (a líra és a próza után) Horvátországban a XX. századi magyar irodalmat képviselő kínálatot³.

A posztmodern horvát költőket felsorakoztató kötet szerkesztője, Goran Rem, reprezentatív körképet kínál, a pontos tájékozódást a szerzők gondos kiválasztása és a versek tekintélyes mennyisége szavatolja. *A melankólia krónikájába* harminckilenc „krónikás” jegyzi egyéni poétikáját, összesen hetvenhárom verssel és lírai szöveggel vezetve végig a közel négy évtizedet. Rem a modern/kortárs horvát líra egyik legszakavatottabb tekintélye, egy ilyen nagy korpuszt bemutató krónika összeállítását nála alkalmasabb emberre aligha lehetett volna bízni. Bevezető tanulmányában a horvát költészeti posztmodern kezdetét Josip Sever 1969-es *Diktator* (Diktátor) című kötetével jelöli ki, melyben Sever túllépve a fonocentrizmuson a grammatológiai fordulat felé indult, nagy hangsúlyt fektetve a versek performatív struktúrájára. Intenzív előadásmódja egy egész nemzedéket megihletett, kultikus hatása nemcsak az átvett idézetekben mutatkozik meg, hanem a költői estek performanszá változtatásának hagyományában is. A hatvanas és a hetvenes évek fordulóján a poétikai különbség útjainak keresésében és az igazság játékos feszegetésében Rem szerint „a legnagyobb vesztesek az Autoritások és az Orientáló Pontok” és „az apró – de támpontot adó – különbségek viszonylag széles körben elterjedt álláspontjai és a Mellérendelések voltak képesek jelentős szerzőket, munkákat kiérlelni.”⁴ A severi hagyaték – a dokumentált nyelvi tudatosság, a transzhistorikus és transzcivilizációs játék, a töredékes érzékelés, az önmagát kommentáló motívumanyag, szuverén nyelvi konvenció, minimalista disztorzió – a nyolcvanas években kiegészül a multi- és tömegmédiá lehetőségeinek tudatos kihasználásával, és a szerzők a vizualitást és az intermedialitást (film, tv, videó, képregény, zene) helyezik előtérbe. Rem a pre/posztmodern horvát költészet vázlatos korszakolását is megadja, a korpuszt hat mezőre osztva:

² A kötetben tizenkilenc költő szerepel: Bertók László, Tandori Dezső, Takács Zsuzsa, Tolnai Ottó, Petri György, Oravecz Imre, Baka István, Balla Zsófia, Rakovszky Zsuzsa, Parti Nagy Lajos, Kukorelly Endre, Kovács András Ferenc, Szíjj Ferenc, Vörös István, Simon Balázs, Schein Gábor, Térey János, Orbán János Dénes és Faludy György. Az előszót Ágoston Zoltán írta, melyben minden egyes költőt röviden imertet, a verseket Kristina Peternai fordította.

³ Németh Ákos: *Júlia és a hadnagya*, ford. Filákovity István; Szilágyi Andor: *El nem küldött levelek*, ford. Helena Molnar; Pozsgai Zsolt: *Prófétakeringő*, ford. Andrej Šmit; Háy János: *A Gézagyerek*, ford.; Spiró György: *Koccanás*, ford. Viktorija Šantić.

⁴ Goran Rem: *Töredék a posztmodern horvát költészet kultikus alakjáról, Josip Severről – Előszó helyett: lapozgatás a modern horvát költészetben*. In. *A melankólia krónikája*, szerk. Goran Rem, Jelenkor Alapítvány, Pécs, 2005., 7.

1. *leválás az avantgárdról* – a lírai érdeklődés első demobilizációja (1940–1950), jelentős szerzők: Kruno Quien, Boro Pavlović;

2. *kisebb-nagyobb vetélkedések a mainstreammel* (1951–1986), a *Krugovi* (Körök) és a *Razlog* (Az ok) című folyóiratok monolitikus poétikájával incselkedő játékos poétikák moderátora Boro Pavlović, ekkor „találkozik a vizuális és a deus ludens”, Ivan Slamnig, Josip Stošić, Danijel Dragojević, Zvonimir Mrkonjić a fő vetélytársak;

3. *a különbség tömör dekonstrukciós lejegyzései* (1968–1972), az anti-referencialitás, az olvasás/befogadás tudatossága, stilisztikai helyettesítések, a neoegzisztencialista film, a *Pitanja* (Kérdések) folyóirat és Zvonko Maković, Borben Vladović, Slavko Jendričko, Milorad Stojević nevei fémjelzik a különbséghez való jog poézisét;

4. *szöveg és lelemény* (1972/73/74–1980/81), felbukkan a hobó alakja, a videoklip-szerű képzelet, a fehérmágiát idéző misztikum, „a konkrétéhoz közelítő és a félabsztrakt leleményesség”, vezető mágusok: Milko Valent, Branko Maleš, Dražen Mazur, Sead Begović, Jagoda Zamoda;

5. *a Quorum költészeti öntudata* (1980/81–1991), a horvát posztmodern intézményesülése és afirmációja a *Quorum* folyóirat összművészeti koncepcióján keresztül. A már említett *Magánszféra reinkarnációja* válogatás erről a korszakról referál, „a punk, a r'n'r, a blues'n'boogie, a dark, a noise és a crossover, Fassbinder és Wenders – ugyan nem mindannyiuknál, de *teljes erőből* megjelenik”. A legtermékenyebb fejezete ez a posztmodern költészet fejlődéstörténetének, nem véletlen, hogy a kötetben is ez a szakasz dominál. Az új elit tagjai: Branko Čegec, Anka Žagar, Krešimir Bagić, Miroslav Mićanović, Simo Mraović, Delimir Resički, Maja Gjerek, Zorica Radaković, Sibila Petlevski, Sanja Pilić;

6. *a '90-es évek*: Ivan Herceg, Kornelija Pandžić, Tvrtko Vukotić, Marijana Radmilović, Tatjana Gromača, Lana Derkač. A történelem (amely a XX. században mindenképpen önmagát ismétli) gyökeresen átformálta a horvát irodalom körülmény- és viszonyrendszerét, a múzsák vérbe fagytak, és – Branko Čegec szavaival élve – a befogadói küszöb az óvhelyek szintjére zuhant, majd a háború utáni fejlődéstörténetben merőben új stratégiai helyzetre kellett a lírának reflektálnia. Azóta a kihívások csak sokasodnak és burjánzanak.

A *melankólia krónikája* jól szerkesztett, hiteles irodalomtörténeti háttérrel és a megszokottnál részletesebb és szellemesebb életrajzi jegyzetekkel ellátott (ez szintén Goran Rem érdeme) panorámáját nyújtja a horvát líra egyik terjedelmes, még napjainkban is zajló és virulens korszakának. A kötetet éppen az aktualitása teszi különösen értékesé, mivel egy ilyen antológia hiányában a magyar irodalmár és/vagy olvasó az esélytelenek nyugalmával lebeghetne tovább az ismeretlenség légüres terében.

Míg Rem a posztmodern líra korszakai mentén kronologikusan haladt egészen napjainkig, a kispóza-antológiát szerkesztő Helena Sablić Tomić eleve másféle koncepciót követett az *És a Dráva csak folyt* összeállításánál. Noha az időrendiséget ő is rendező elvnek vallja (a válogatás az 1968 és 2004 között megjelent rövidtörténetekből szemezget), a kiindulási pont itt a szerkesztő szülőföldje – régiója: Szlavónia. Ha esetleg a szentimentális részrehajlás gyanúja merülne fel, érdemes a kulturális identitás nem csak Szlavóniában érvényes problémakörét végiggondolni. A kötet egyértelmű választ ad a kulturális identitást boncolgató örök érvényű kérdésre, és azt nem az adott terület földrajzi elhelyezkedé-

sének technikai mivoltával, hanem a földrajzi határokon átívelő kulturális tér létezésével és kölcsönhatásaival (Észak-Bosznia, Vajdaság és Baranya) magyarázza. A kulturális tér fogalmát az előszóban Sablić Tomić kommunikációs rendszerként értelmezi, amelyen keresztül a válogatásban szereplő szerzők „saját szlavóniai életükről, társadalmi-kulturális szocializációjukról és kapcsolatrendszereikről, valamint az ezekhez tartozó ideológiák belső történelmi feltételeiről és viszonyairól”⁵ vallanak. Mivel ehhez a kulturális térhez Magyarország, szűkebben Baranya is hozzátartozik, a szerkesztő joggal remélheti, hogy a kötet közép-európai kontextushoz illeszkedő rövidprózáiban a magyar olvasó is talál azonosulási pontokat.

Sablić Tomić a rövidtörténettel kapcsolatban frappánsan indokolja meg a válogatás műfaji kritériumának legitimitását: „pontosan ez a horvát irodalom egyik olyan ritka területe, amelyen keresztül talán a legjobban megsejthető és megérezhető egy behatárolt időszak szenzibilitása (ezalatt mindenekelőtt a rövidtörténeteknek a valóság és a szerző irányában mutatkozó nyitottságára gondolok).”⁶ A definícióként is helytálló megfogalmazás háttérben az irodalomtörténész pontossága rejtőzik, Sablić Tomić kiváló monográfiában foglalta össze a horvát kortárs kispróza sajátosságait, így ami Goran Rem kapcsán már kifejtésre került, érvényes az *És a Dráva csak folyt* antológiára is: a téma és a műfaj a megfelelő személy kezébe jutott. Mindezt figyelembe véve, a kötet szenzációértéke, ha lehet, még hangsúlyosabb, mint *A melankólia krónikája* esetében, ugyanis horvát kortárs kisprózával a magyar olvasóközönség, leszámítva két-három fehér hollót (Robert Perišić, Miljenko Jergović, Zoran Ferić és Edo Popović rövidtörténeteit), nem találkozhatott.

A válogatásban harminc szerző egy-egy írása kapott helyet. Habár az *És a Dráva csak folyt* nem nyújt reprezentatív képet a kortárs kisprózáról Horvátország egészét tekintve, a rövidtörténetek színvonala nem hagy kivétlenül az ország egyéb régióinak irodalmához képest, a szerzők jelentős része az „összhorvát” irodalom élvonalához tartozik (pl. Stanko Andrić, Josip Cvenić, Miro Gavran, Zoran Lazić, Pavao Pavličić, Stjepan Tomaš, Julijana Matanović, Miroslav Mićanović). A rövidtörténetekben detektálható „szlávón stilisztika” Sablić Tomić szerint három jellemzőben mutatkozik meg: tematikai síkon a tipikus szlavóniai élethelyzetekben, antropológiai szinten a szlavóniai hagyományokhoz való viszonyulásban, valamint a határ menti népekhez, kiemelten a sokácokhoz kapcsolódó témákban, noha ez utóbbi csak a narráció kiegészítéseként. Külön meg kell említeni a szlávón háborús irodalmat, melynek korpusza 1991 és 1995 között íródott, és érthető módon az akkori Szlavóniában egyeduralgó volt. A háborús valóság nyomai összetett poétikában, intermedialis módszerek segítségével fedezhetők fel (Goran Rem külön monográfiában dolgozta fel a szlávón háborús irodalom négy évét). A kötetben csupán Mirko Ćurić és Julijana Matanović írásában jelenik meg közvetlenül a háború.

A két igényes külsejű és kiválóan szerkesztett antológia pontos keresztmetszetet vázol fel a horvát posztmodern irodalomról. Az eszéki és poznaí egyetem szervezésében 2005-ben többnapos összművészeti fesztiválon mutatták be hatalmas sikerrel a horvát kultúra és irodalom 1990 és 2005 közötti fejlődését *Widzieć Chorwację* (Látni Horvátországot) címmel. A fesztivál koncepcióját Goran Rem dolgozta ki. A magyar olvasók többsége nagy

⁵ Helena Sablić Tomić: *És a Dráva csak folyt – A szlavóniai horvát irodalom rövidtörténeteinek körképe*. In: *És a Dráva csak folyt*, szerk. Helena Sablić Tomić, Jelenkor Alapítvány, Pécs, 2003., 7.

⁶ *Ibid.* 5., 8.

valószínűséggel már látta Horvátországot, de a két kötet megjelenésével most már alkalom nyílt Horvátország olvasására is.

(A melankólia krónikája – Posztmodern horvát költők antológiája. Jelenkor Alapítvány, Pécs, 2003.; És a Dráva csak folyt – Szlavóniai horvát rövidprózák. Jelenkor Alapítvány, Pécs, 2005.)

